

УДК 343.982.43

І.Є. Заблоцький, зголовний експерт

Тернопільського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

С.А. Мороз, заступник начальника відділу

Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в Тернопільській області

ЗАГАЛЬНІ ТА ОКРЕМІ ОЗНАКИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДПИСІВ

Розглянуто питання адаптації загальноприйнятої системи загальних та окремих ознак почерку для її використання під час проведення почеркознавчої експертизи підписів.

Ключові слова: почеркознавча експертиза, підпис, загальні та окремі ознаки, система ознак.

Рассмотрены вопросы адаптации общепринятой системы общих и частных признаков почерка для ее использования при проведении почерковедческой экспертизы подписей.

The paper studies the problem of adaptation of a generic system of general and specific characteristics of handwriting for examination of signatures.

Система загальних та окремих ознак почерку, що існує нині, здебільшого відповідає потребам експертної практики, що дозволяє використовувати її під час дослідження як почерку, так і підпису. Це зумовлено тим, що підпис і почерк як об'єкти почеркознавчого дослідження доволі близькі за своєю природою. Водночас між ними наявна і низка розбіжностей, а отже, в окремих випадках механічне перенесення способу визначення ідентифікаційних ознак почерку на підписи є некоректним.

Як свідчать результати аналізу літературних джерел [1] та узагальнення експертної практики, нарізла потреба у змінах і доповненнях до загальноприйнятої системи ознак з більш чітким викладенням термінології та формулювань, які відображають зміст окремих ідентифікаційних ознак підписів і забезпечують їх однозначне тлумачення [2].

Оновлена система ознак, що пропонується, відповідає потребам експертної практики та може застосовуватися під час проведення почеркознавчих досліджень.

Загальні ознаки

І. Загальні ознаки, що відображають будову підписів [3, с. 16]:

– **чіткість** — можливість визначення точок початку, закінчення, з'єднання та перетину рухів, а також напрямку рухів під час виконання елементів підпису та їх складових частин:

чіткий підпис;

недостатньо чіткий;

нечіткий;

– **розмір або висота** (визначають для підпису в цілому за розміром проекції до вертикалі відрізка, що з'єднує його найвищу та найнижчу точки):

середній (від 10 мм до 25 мм);

малий (менший ніж 10 мм);

великий (більший ніж 25 мм);

– **темп виконання** (визначають для підпису в цілому або його окремих частин) — ознака, яка відображає швидкість виконання підпису:

швидкий;

вищий за середній;

середній;

нижчий за середній;

повільний;

– **транскрипція** — будова підпису з урахуванням послідовності виконання його елементів:

літерна (підпис містить певні букви, у тому числі монограми, та розділовий знак «крапка»);

штрихова (підпис містить букви, які читаються умовно, штрихи, що не утворюють букв, у тому числі й додаткові (далі за текстом — штрихи), та розчерк);

змішана (підпис містить не лише букви, а й штрихи та розчерк).

Одна особа може мати кілька варіантів підписів, різних за транскрипцією [4];

– **конструктивна складність** (визначають за результатами аналізу складності рухів, які використовують під час виконання елементів підпису):

проста (букви виконано рухами, близькими до прописних варіантів, а штрихи — простими рухами, що зберігають чіткість підпису);

спрощена (переважають спрощені букви та штрихи у вигляді з'єднання простих елементів);

ускладнена (букви і штрихи виконано складними рухами з різними додатками).

II. Загальні ознаки, що відображають ступінь і характер сформованості письмово-рухових навичок [3, с. 16]:

– **ступінь виробленості** (характеризується раціональністю рухів внаслідок їх спрощення (вилучення «зайвих» рухів), швидким рівномірним темпом упродовж усього процесу письма, високою зв'язністю та циклічністю рухів):

високий;

вищий за середній;

середній;

нижчий за середній;

низький;

неможливо визначити.

Достовірно визначити ступінь виробленості у спірних підписах не завжди можливо, адже він на вигляд може бути нижчим, ніж той, який набуто внаслідок незвич-

ного виконання підпису, пов'язаного з навмисною його зміною (автопідміна, наслідування) або не пов'язаного з нею (зміна зовнішніх умов письма, внутрішнього стану особи, яка пише, тощо);

– **координація рухів** (відображає узгодженість (точність) рухів при письмі і залежить від ступеня та якості сформованості письмово-рухової навички):

висока;

з наявністю ознак порушення (зниження) координації рухів I групи, яку визначають стосовно підпису в цілому або його окремих частин з точки зору дотримання параметрів дрібних рухів у межах виконання елементів букв і штрихів: звивистість (значна, незначна) та злам прямолінійних і дугових штрихів; кутастість овальних і півовальних елементів; непропорційність окремих частин елементів; неточність рухів при виконанні початкових і останніх частин букв);

з наявністю ознак порушення (зниження) координації рухів II групи, яку визначають за точністю дотримання параметрів крупних рухів при виконанні з'єднань елементів підпису в цілому: нерівномірність протяжності рухів по вертикалі та горизонталі; нестійкість нахилу; нерівномірність розміщення рухів по вертикалі та горизонталі [1, с. 10].

III. Загальні ознаки, що відображають структурні характеристики рухів [3, с. 17]:

– **зв'язність** (визначають для підпису в цілому за видом з'єднання його елементів):

повна (з'єднання всіх елементів суцільне);

відсутня (з'єднання всіх елементів інтервальне);

часткова (суцільне з'єднання лише частини елементів).

З огляду на те, що кожна буква, яка входить до складу підпису, є окремим елементом, вид з'єднання у межах букв не враховують [5, с. 43];

– **натиск** (характеризується співвідношенням ширини штрихів при виконанні основних і з'єднувальних елементів складових частин підпису):

за інтенсивністю (сильний, середній, слабкий);

за диференційованістю (диференційований, малодиференційований, недиференційований);

– **переважні форма рухів, напрямок згинаючих рухів і протяжність рухів по горизонталі:**

переважна форма рухів (визначають для підпису в цілому за конфігурацією середньої та нижньої ділянки більшості рядкових елементів букв та (або) штрихів): прямолінійно-дугова, прямолінійно-кутаста, дугова, дугоподібно-петлева, неможливо визначити;

переважний напрямок згинаючих рухів (нахил) (визначають для підпису в цілому за положенням повздовжніх осей більшості його елементів): нахил правий, нахил лівий, без нахилу, неможливо визначити;

переважна протяжність рухів по горизонталі: *розгін* (характеризується для підпису в цілому співвідношенням протяжності по горизонталі інтервалів між основними елементами малих букв, між буквами або штрихами до висоти букв або штрихів): середній: інтервали між елементами букв, між буквами або штрихами — у межах від половини висоти до висоти букв або штрихів; малий: інтервали між елементами букв, між буквами або штрихами менші ніж половина висоти букв або штрихів; великий: інтервали між елементами букв, між буквами або штрихами

перевищують висоту букв або штрихів; неможливо визначити; *розставлення* (характеризується для підпису в цілому співвідношенням протяжності по горизонталі інтервалу між буквами з протяжністю інтервалу між основними елементами малих букв): вузьке: інтервали між буквами менші ніж половина інтервалу між елементами букв; широке: інтервали між буквами перевищують інтервал між елементами букв; неможливо визначити.

Загальну характеристику таких ознак, як розгін і розставлення зазвичай можна визначити для підписів, що складаються з букв і містять достатню кількість графічного матеріалу.

IV. Загальні ознаки, що відображають просторову орієнтацію підписів і рухів, якими їх виконують [3, с. 18]:

– **форма лінії основи підпису** (визначають для підпису в цілому за конфігурацією лінії, яка утворюється при умовному з'єднанні нижніх екстремумів всіх рядкових елементів букв та (або) штрихів):

- прямолінійна;
- дужева (опуклістю вгору або вниз);
- звивиста;
- ступінчата;
- неможливо визначити;

– **напрямок лінії підпису** (визначають для підпису в цілому за напрямком прямої лінії, утвореної при умовному з'єднанні нижніх екстремумів першого та останнього рядкових елементів букв та (або) штрихів):

- горизонтальний;
- вгору (піднімається);
- вниз (опускається);
- неможливо визначити;

– **розміщення відносно лінії розграфлення** (визначають для підпису в цілому або для його окремих частин):

- над рядком;
- на рядку;
- перетинає рядок;
- під рядком;

– **інші ознаки**, що стосуються розташування підписів, труднощів не становлять.

Окремі ознаки

I. Окремі ознаки, що відображають ступінь і характер сформованості письмово-рухових навичок [3, с. 19]:

– **будова букв і розчерку:**

будова букв і розчерку за ступенем складності рухів: спрощена, проста, ускладнена;

будова букв за конструкцією в цілому.

Будову букв визначають за системою окремих ознак почерку, будову розчерку — залежно від наявності перетинів та їх кількості (0, 1—2, більше ніж 2).

II. Окремі ознаки, що відображають структурні характеристики рухів [3, с. 19]:

– **форма рухів при виконанні та з'єднанні** елементів підпису та їх складових частин:

форма рухів при виконанні: прямолінійна, зворотно-прямолінійна, прямолінійно-дужева, прямолінійно-кутаста, дужева (опуклістю вправо, вліво, вгору, вниз), дужева, що наближена до прямолінійної, дугоподібно-петлева, овальна, завиткова, петлева (виражена петля, «сліпа» петля), кругова, звивиста, хвиляста, зигзагоподібна, кутаста, дужева, що наближена до кутастої, трикутна;

форма рухів при з'єднанні: петлева (виражена петля, «сліпа» петля), кутаста, дужева, дужева, що наближена до кутастої, прямолінійна, зворотно-прямолінійна, зворотно-дужева, петлева, що переходить у кутасту, кутаста, що переходить у петлеву;

– **напрямок прямолінійних, згинальних і криволінійних рухів** при виконанні елементів підпису та їх складових частин:

напрямок прямолінійних рухів: згори вниз, знизу вгору, вниз направо, вниз наліво, вгору направо, вгору наліво, зліва направо, справа наліво;

напрямок згинальних рухів (нахил): нахилений вправо, нахилений вліво, вертикальний (без нахилу);

напрямок криволінійних рухів: правоокружний, лівоокружний.

Напрямок дугового елемента може бути охарактеризований не лише як ліво- або правоокружний, а й з уточненням напрямку його окремих фрагментів (наприклад, початкова частина елемента може бути спрямована вгору вправо, зліва направо, заключна — згори вниз, вниз наліво тощо) [2];

– **протяжність рухів по вертикалі та горизонталі, а також за повздовжньою та поперечною віссю** при виконанні елементів підпису та їх складових частин: велика, більша, збільшується, однакова, мала, менша, зменшується:

протяжність рухів по вертикалі — висота (визначають за розміром перпендикуляра, опущеного від верхньої екстремальної точки графічного елемента до лінії його основи);

протяжність рухів по горизонталі (визначають за розміром проекції до горизонталі відрізка, що з'єднує праву та ліву екстремальні точки графічного елемента);

довжина овалів і петель — протяжність рухів за повздовжньою віссю (визначають за розміром інтервалу між точками перетину верхніх і нижніх частин графічного елемента із повздовжньою віссю);

ширина овалів і петель — протяжність рухів за поперечною віссю (визначають за розміром інтервалу між найвіддаленішими точками перетину правих і лівих частин графічного елемента з поперечною віссю);

– **спосіб початку та закінчення рухів** при виконанні елементів підпису та їх складових частин:

звичайний;

точкою;

рефлекторним штрихом;

– **кількість рухів** при виконанні букв (збільшена або зменшена відносно прописів):

збільшена (за рахунок наявності додаткових, не передбачених прописами, штрихів);

зменшена (за рахунок втрати елемента або його частини);

– **послідовність рухів** при виконанні елементів букв (характеризується порушенням послідовності рухів, передбаченої прописами);

– **вид з'єднання рухів** (характеризується виконанням послідовних елементів підпису та їх складових частин з відривом або без відриву приладу для письма від матеріалу письма):

злитий (суцільний);

інтервальний (на відстані, дотичний, із взаємним перетинанням елементів).

III. Окремі ознаки, що відображають просторову орієнтацію рухів [3, с. 19]:

– **розміщення повздовжніх осей** при виконанні елементів підпису відносно одна одної (паралельно, під кутом/осі перетинаються, вершиною вгору або вниз);

– **розміщення точки (точок) по вертикалі та горизонталі** при виконанні елементів підпису та їх складових частин:

точок початку та закінчення рухів;

точки з'єднання рухів;

точки перетину рухів;

екстремальних точок (екстремумів): верхніх, нижніх, правих, лівих;

«крапки» (розділового знаку) та малих за протяжністю окремих додаткових штрихів: відносно інших елементів або їх частин (вище/над елементом, нижче/під елементом, справа від елемента, справа на елементі, зліва від елемента, зліва на елементі, на елементі вгорі/знизу, всередині елемента); відносно середньої лінії букв (вище середини, на одному рівні, нижче середини); відносно повздовжньої осі овалів (справа, зліва, на повздовжній осі); відносно іншої точки (вище, нижче, на одному рівні, точки суміщаються, справа/правіше, зліва/лівіше); відносно лінії підпису або лінії розграфлення (вище, нижче, на одному рівні).

Ознаку визначають за розташуванням окремої точки відносно інших об'єктів порівняння по вертикалі: вище, нижче, на одному рівні та по горизонталі: справа, зліва, точки суміщаються, а її вибір диктується лише доцільністю та зручністю опису.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Журавлева Т.Н. Альбом общих признаков подписи (в помощь экспертам) / Т.Н. Журавлева, Т.П. Лузан. — М. : ВНИИСЭ, 1989. — 31 с.

2. Удосконалена система загальних та окремих ознак почерку : метод. посіб. / [Боднар М., Сукманова Т., Куріпка К. та ін.]. — К., 2004. — 92 с.

3. Ковальов К.М. Методика дослідження підписів / Ковальов К.М., Шпакович Н.Г., Меленевська З.С. — К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. — 21 с.

4. Добровольская Е.Д. Судебно-почерковедческая экспертиза : пособ. для экспертов-почерковедов и судеб.-следс. работ. / Добровольская Е.Д., Манцетова А.И., Орлова В.Ф. — М. : Юрид. л-ра, 1971. — Ч. II. — 142 с.

5. Криминалистическое исследование подписей, выполненных в необычных условиях (намеренное изменение, подражание, состояние алкогольного опьянения и стресса), в целях установления их подлинности или неподлинности) : метод. пособ. для экспертов / [Ефремов В.А., Маркова Л.В., Орлова В.Ф. и др.]. — М. : ВНИИСЭ, 1994, — 82 с.

6. Журавлева Т.Н. Общие и частные признаки почерка (в помощь экспертам) / Журавлева Т.Н., Макарова Л.Н., Федосеева В.Б. — М. : ВНИИСЭ, 1987. — 53 с.

7. Меленевська З.С. Методика ідентифікаційного дослідження рукописних текстів, виконаних незмінним почерком / Меленевська З.С., Ковальов К.М., Шпакович Н.Г. — К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2010. — 84 с.

8. Молибога Н.П. Признаки, используемые при проведении почерковедческих экспертиз текстов, подписи и цифровых записей : учеб.-справ. пособ. / Молибога Н.П., Абрамова В.М., Свобода Е.Ю. — К. : НАВСУ, 2000, — 67 с.